

תורה ומדינה הלכה למעשה - פתרונות הלכתיים לשמיטה במדינת ישראל

- הראשונים נחלקו בסוגיית השמיטה בימינו, האם תוקף מצווה זו בימינו הינו מהתורה או מדרבנן בעלמא. יסוד מחלוקת זו נובע מההבנה השונה בסוגיה במסכת גיטין, העוסקת בתקנת הפרוזבול שתיקן הלל, שעניינה למרות השמטת הכספים הקיימת בשנת השמיטה, יוכל האדם לכתוב שטר מסוים- פרוזבול ובעזרתו להימנע מהשמטת חובו. תקנה זו תיקן הלל, ע"מ שלא ימנעו האנשים מלהלוות, מחשש שמא חובם ישמט בשנת השמיטה. על כך שואלת הגמ' כיצד הלל מתקן תקנה נגד התורה. התורה אמרה שחוב זה ישמט, וע"י הפרוזבול, שאין לו כל תוקף מהתורה, לא ישמט החוב. עונה על כך אב"י שמדובר בשמיטה בזמן הזה, שתוקפה מדרבנן, ע"פ דרשת רבי מהפסוק: "זה דבר השמיטה שמוט". מכך שהתורה הסמיכה שתי שמיטות בפסוק, משמע שיש לדרוש מהפסוק, שכשם ששמיטת הקרקע הינה מדרבנן, כך גם שמיטת כספים היא מדרבנן. מפשט דברי הגמ' נראה שהמדובר בשמיטת קרקע היינו שמיטת הקרקע בשביעית, אולם לא מצאנו מקור האומר ששמיטת הקרקע בשביעית הינה מדרבנן. לעומת זאת הגמ' בערכין אומרת מפורשות, ששמיטת הקרקע ביובל כיום הינה מדרבנן. אי לכך נראה שהסוברים ששמיטה כיום הינה מדאורייתא, יאמרו שההיקש שרבי עושה בדברי הפסוק הינו בין שמיטת הקרקע ביובל שהינה מדרבנן, כיוון שע"מ שתהיה מדאורייתא צריך שרוב עם ישראל ישב בארצו, ובנוסף לכך כל שבט משבטי ישראל ישב בנחלתו, כפי שמוכח במסכת ערכין, לבין שמיטת כספים. אולם שמיטת הקרקע בשביעית תהיה גם בזמן הזה מדאורייתא, שהרי אינה קשורה ליובל. סימוכין לשיטה זו ניתן למצוא בדברי התורה כהנים, אשר אומר במפורש ששמיטה אינה קשורה ביובל ויובל אינו קשור לשמיטה, אלא כל מצווה עומדת בעינה. עוד ניתן לחזק שיטה זו, מהגמ' במסכת ערכין האומרת בפשט דבריה, שלמרות שהיובל אינו חל, מ"מ בזמן בית המקדש השני מנו יובל לקדש שמיטין. משמע ששמיטה חלה מדאורייתא, ולכן מנו יובלות ע"מ לקדש שמיטין, כך הבינו התוספות בהבנת גמ' זו. לעומת זאת מדברי הירושלמי עולה בצורה מפורשת, שאותו היקש שעשה רבי בין שתי השמיטות, הינו היקש בין שמיטת היובל לבין שמיטת השביעית באשר היא. ממילא כיוון ששמיטת היובל אינה חלה, כך גם שמיטה בשביעית, בין של קרקע ובין של כספים, אינה חלה מהתורה. נראה שלדעת הסוברים ששמיטה בזמן הזה חלה מהתורה יודו, שאכן הירושלמי שעולה ממנו ששמיטה חלה מדרבנן, חולק על קביעת התלמוד הבבלי, שלפי שיטתם סובר ששמיטה מדאורייתא. לעומתם, לשיטת הסוברים ששמיטה בזמן הזה מדרבנן, מבינים את ההיקש שעשה רבי בין שתי השמיטות כפשוטו, וכן כפי שמשמע מדברי הירושלמי הנ"ל בהיקש זה, שההיקש הינו בין יובל לשביעית, או בין שמיטת קרקע בשביעית לשמיטת כספים בשביעית, ובכל מקרה, שמיטת קרקע בשביעית הינה ג"כ מדרבנן, כשם שיובל ושמיטת כספים לא חלים מהתורה. לדעה זו, מנו יובל ע"מ לקדש שמיטין כמוכח בערכין, היינו ע"מ לקדש שמיטין מדרבנן. כך מבין רש"י את הגמ' בערכין. בעניין דברי התורה כהנים נראה לומר לשיטה זו, כפי שמבאר התוספות, ששמיטה קשורה ביובל, ובזמן שלא חל יובל, לא חלה השמיטה מהתורה. אולם דברי התורה כהנים, לפיהם עושים שמיטה אע"פ שלא עושים יובל, היינו כאשר פשעו או נאנסו ולא עשו יובל, עדיין יקיימו מצוות שמיטה. נמצא שלדעת הסוברים ששמיטה בזמן הזה מדרבנן, ישנו תירוץ לכל המקורות, הן לגמרות בערכין ובגיטין, הן לירושלמי והן לתורת כהנים הסוברים כדעה זו. לעומת זאת, לשיטת הסוברים ששמיטה בזמן הזה מהתורה, אכן מובנות הגמרות בגיטין ובערכין וכן התורה כהנים, אולם הירושלמי חולק גם להבנתם על ההבנה ששמיטה בזמן הזה הינה מדאורייתא. **רוב הראשונים נקטו להלכה כדעת הסוברים ששמיטה בזמן הזה מדרבנן בעלמא. ניתן אולי לומר שנקטו כדעה זו המסתדרת עם כל המקורות הנ"ל, ולא כמ"ד ששמיטה בזמן הזה מדאורייתא, שלשיטה זו הירושלמי ודאי לא מסכים.** עוד יש להוסיף את דעת מיעוט הראשונים, הנוקטים כדעה ששמיטה הינה מידת חסידות, שכשם שהיובל לא נוהג כיום כלל, כך גם שמיטה הנלמדת ממנו לא נוהגת כלל, והינה מידת חסידות בעלמא. בנוסף לכך נחלקו הראשונים מתי חלה שנת השמיטה, ולמרות שנפסקה הלכה, כפי שאנו נוהגים כיום, והפוסקים לא אמרו שצריך להחמיר ולחשוש לדעה השנייה, מ"מ גם דעה זו נכללת במכלול השיקולים, ע"מ להקל בשעת הדחק בסוגיית השמיטה.
- בגמ' במסכת גיטין מובאת מחלוקת, האם יש לגוי קניין בא"י להפקיע מחיוב מצוות התלויות בארץ, או שגם כאשר אדמה בא"י שייכת לגוי אין בה יכולת להפקיע מצוות אלו. רוב הראשונים פסקו כדעת הסוברים שאין יכולת לגוי בארץ ישראל להפקיע ממצוות התלויות בארץ, גם כאשר הוא בעלים על האדמה. לעומת זאת, כפי שמוכח במפורש בגמ', באדמת סוריא הקדושה בקדושת א"י רק מדרבנן, יש לגוי יכולת, אם הוא בעלים על הקרקע, להפקיע ממנה, ומהיבול היוצא ממנה את חיוב מצוות התלויות בארץ, וזאת משום שקרקע זאת קדושה מדרבנן בלבד. השו"ע מדמה בדין שותפות בין יהודי לגוי בשדה, לעניין חיוב בתרומות ומעשרות, דין סוריא לדין א"י שלדעתו, כפי שסוברים ראשונים רבים, אינה קדושה מן התורה לעניין חיוב תרומות ומעשרות בימינו. לכן אומר שמה שניתן להקל בסוריא, ניתן להקל גם בא"י של ימינו. ע"פ יסוד דברים אלו אומר הגר"א, שגם לגבי דין הפקעת מצוות התלויות בארץ, כאשר גוי הינו בעלים על קרקע בא"י בימינו, ניתן לדמות דין זה לסוריא, וממילא למעשה יש קניין לגוי להפקיע מידת מצוות התלויות בארץ, גם בא"י של ימינו, אם נומר שקדושה מדרבנן בלבד. ניתן אמנם לחלוק על קביעתו של השו"ע, ולומר שאין לדמות את סוריא שבעיקרה מדרבנן, ולא הייתה מעולם בקדושת א"י מן התורה, לא"י שלמרות שכעת קדושה רק מדרבנן, מ"מ עיקר קדושתה הינו מדאורייתא. אולם נראה שהבנת הגר"א הינה מוכרחת בדברי השו"ע, המדמה בדין מסויים בין סוריא לא"י, וממילא גם יאמר זאת בנידון דידן. **נמצא שבימינו, שכפי שהבאנו לעיל לרוב הפוסקים קדושת שביעית הינה מדרבנן בלבד, יש קניין לגוי להפקיע מידת חיוב מצוות התלויות בארץ.**
- נראה שבנקודה זו חלקו המב"ט והב"י בתשובתו המופיעה בספרו אבקת רוכל. לדעת הב"י אכן נראה, כפי שהבאנו לעיל שיש קניין לגוי להפקיע מידת מצוות התלויות בארץ ובכללם מצוות השמיטה. ממילא אם ישנה קרקע בידי גוי, כל היבול היוצא ממנה אינו קדוש בקדושת שביעית. ע"כ לא חלים על היבול כל החומרות החלות על פירות הקדושים בקדושת שביעית. לעומת זאת, לדעת המב"ט גם לפי דברינו לעיל, שבא"י של ימינו יש קניין לגוי להפקיע מידת מעשרות, היינו דווקא מעשרות, אולם קדושת שביעית אינה תלויה במכירה, כשם שלדעתו הפקר הפירות בשמיטה, אינו תלוי ברצונו של האדם להפקיר את תבואתו, אלא הינם מופקעים ממילא, ואף אם מתנגד אדם להפקיר שדהו בשביעית שדהו מופקר. להבנת המב"ט שביעית מוגדרת "אפקעתא דמלכא"- הפקעת הקרקעות של המלך הקב"ה, ממילא אינה תלויה במכירה לגוי. לכן לדעתו יש קדושת שביעית על פירות הגדלים בקרקע גוי. לעומת זאת לדעת הב"י, הפקעת הקרקע בשמיטה תלויה באדם עצמו, ולכן אם אינו מפקיר הקרקע, למרות שעובר עברה, אין קרקעו מופקרת. ממילא יש לו גם את היכולת למכור את הקרקע לגוי, וע"י מכירה זו, תפטר הקרקע מצוות השמיטה. למרות שאמרו הפוסקים שמחלוקת זו בין הב"י למב"ט אינה מוכרעת להלכה, נראה שיש לצדד בדברי הב"י, מכך שגם אם המב"ט חולק עליו, מ"מ קיבלנו עלינו הוראות מרן הב"י. אם נומר שמחלוקת זו אינה מוכרעת, כך גם פוסקים

רבים של השו"ע, שרבים חלקו עליהם לאורך הדורות אין בהם משום הכרעת הדין. ביחוד בנידון דידן, שנראה מדברי הרמ"א בהלכות תרומות ומעשרות, שמצדד בדעת הב"י להלכה. ממילא יוצא, שמכיוון שהן השו"ע והן הרמ"א נוקטים שאין קדושת שביעית בקרקע של גוי, יש אפשרות רחבה לסמוך עליהם להלכה, אע"פ שהמב"ט אכן חולק על דבריהם.

● **כהבנה הנ"ל הלכו רבים מגדולי הדורות בדורות האחרונים, ואמרו שניתן לפסוק כשיטת הב"י המובאת בשו"ת אבקת רוכל, שלפיה כל עוד השמיטה הינה מדרבנן, ניתן למכור לגוי הקרקע ע"י חוזה מסודר, שמהותו מכירה הדומה בעיקרה למכירת חמץ שבה הגוי קונה את הקרקע לזמן מסוים, וכל היבול שלו. באופן זה אכן לשיטת הב"י אין קדושת שביעית על הפירות, וניתן לזרוע בקרקע זאת, ולסחור בפירות הגדלים בה, משום שיש קניין לגוי להפקיע גם מצוות השמיטה, כל עוד השמיטה חלה רק מדרבנן. גדולי הפוסקים החמירו ואמרו, שלמרות הדברים הנ"ל גם אחר מכירת הקרקע לגוי המוכרת לנו כהיתר מכירה, אין לעשות את המלאכות האסורות בשביעית מדאורייתא ע"י יהודי, אלא יעשו ע"י גוי. עוד התנו הפוסקים ואמרו, שרק בזמן שמצוות השמיטה הינה מדרבנן, ניתן לסמוך על היתר זה, וגם אז יש לבחון אם ישנו צורך אמיתי בהפקעת מצווה חשובה זו, ע"י המכירה של הקרקע לגוי. לכאורה ניתן לומר על דרך העיון, שגם בזמן שהשמיטה תהיה מן התורה, ניתן יהיה, אם ימצא צורך בכך, לסמוך על היתר המכירה. משום שישנם פוסקים הסוברים להלכה שיש קניין לגוי להפקיע מידי מצוות התלויות בארץ אפילו שלא בסוריא הקדושה מדרבנן בלבד, אלא גם בא"י, כאשר יתחייבו בה מצוות התלויות בארץ מן התורה. בנוסף לכך רבי יוסף קארו, הן בתשובתו הנ"ל, והן בדבריו בכס"מ מבין, שגם מי שסובר שאין קניין לגוי להפקיע מחייב מצוות התלויות בארץ, היינו כאשר נמכרה הקרקע לגוי, וחזר הגוי ומכרה לישראל, אך כאשר הקרקע נשארת לאורך כל תהליך הגידול מתחילתו ועד סופו בידי הגוי, לא חלות מצוות התלויות בארץ ביבול הגדל בקרקע זו, כך הוא מבין מדברי הרמב"ם. ממילא יש ספק ספיקא. ספק הלכה כסוברים שאפילו בא"י הקדושה מן התורה, יש קניין לגוי להפקיע ממצוות התלויות בארץ, וגם לחולקים, לפי הרמב"ם להבנת הב"י, כאשר הקרקע שייכת לגוי לאורך כל גידול היבול, לא חלים עליה מצוות התלויות בארץ. בנוסף ניתן לצרף את העובדה, שישנה מחלוקת באיזו שנה חלה שנת השמיטה. ממילא לכאורה ניתן להקל בשעת הדחק ולסמוך על היתר המכירה, גם כאשר חיוב השמיטה יהיה מן התורה. אולם חשוב לשוב ולהדגיש, שגדולי עולם שסמכו על היתר מכירה, אמרו שהיתר זה חל רק כאשר שמיטה תהיה מדרבנן. כל דברינו עד כה, מוסכמים לכאורה על מרבית הציבורים בעם ישראל, הקונים את המכונה "יבול נוכרי" תוצרת הארץ, המגיע מיבול הגדל בשטחים הקדושים בקדושת א"י, כאשר הבעלים של האדמה הינם גויים, כלומר בדיוק כמו היתר מכירה. מחוסר מודעות ציבורית חלה טעות חמורה בהבנה זו. החזון איש לא הסכים להלכה עם סוגיית היתר המכירה, משום שחשש לדעת המב"ט הנ"ל, שגם לפירות גוי בא"י יש קדושת שביעית. לכאורה ע"פ חשש זה, הציבור החרדי, אשר רבים בהם רואים עצמם כתלמידיו וממשיכי דרכו של החזון איש, סוחרים בפירות שביעית לדעת החזון איש, כאשר קונים "יבול נוכרי" הגדל בשטחים הקדושים של א"י. בנוסף לא ברור כלל, מדוע תהום כל הארץ על סוגיית היתר המכירה, כאשר בעיקר ההיתר משתמשים גם בציבור החרדי, בקנותם את יבול הנוכרי. יש לציין שלמרות שניתן לסמוך על היתר המכירה, יש שהסתייגו ממנו ואמרו שהיתר זה אינו דומה לקניית יבול מהנוכרי, משום שמכירת הקרקע לגוי אינה בלב שלם, אלא הינה סוג של הערמה, שהרי אין כוונה למכור ממש את הקרקע, אלא רק ע"מ להיפטר ממצוות השמיטה, ממילא לדעתם המכירה אינה חלה. קושיא זו קיימת במלא עוזה גם על מכירת החמץ, שהינו איסור דאורייתא שהרי מפעלים גדולים מוכרים חמץ גמור בפסח לגוי. ולמרות שישנם המחמירים ולא סומכים על מכירת חמץ גם למפעלים גדולים וכדומה, לא מצאנו התנגדות כה נחרצת למכירה זו, שמגיעה עד כדי ביזוי ת"ח גדולים, כפי שנעשה כלפי הנוקטים להלכה להקל בסוגיית היתר המכירה. בעוד שהיתר מכירה מקל רק באיסור מדרבנן, ומכירת חמץ מקילה באיסור מדאורייתא. בנוסף ישנו איסור מהתורה של עצם מכירת הקרקע לגוי- "לא תחנם", מה שלא קיים אצל מי שקונה "יבול נכרי", הגדל בקרקע השייכת לו זמן רב. בסוגיה זו נעסוק בהמשך לימודינו.**

● החזון איש שלא הסכים עם היתר המכירה, גם הוא הבין שע"מ שהישוב היהודי בכלל, והחקלאים בפרט יוכלו להתקיים בשנת השמיטה בא"י, יש להביא להלכה את הפתרון הנקרא "אוצר ב"ד". פתרון זה מקורו בתוספתא, האומרת ששלוחי ב"ד היו שוכרים פועלים שיקטפו את הפירות מהעץ ויביאו אותו לעיר, ע"מ שיוכל הציבור לאכול מפירות השמיטה הקדושים בקדושת שביעית. כמובן שלפועלים מגיע תשלום על עבודתם, ועל כל תהליך השינוע של הפירות עד לשווקים. ממילא הציבור כשמשלם בעבור הפירות באופן זה, אינו משלם על הפירות, שאם כך היה יש בכך איסור של מסחר בפירות שביעית, אלא משלם עבור שכר הטרחה. ממילא בימינו, ניתן להפוך את החקלאים-בעלי השדות לשוכרים של ב"ד, אשר מקבלים מהם משכורת, ובכך יוכלו לקבל את שכרם הנגרע מהם בשמיטה, עקב הפקעת הקרקע. הציבור יהנה בכך שפירות השמיטה הקדושים, יוכלו להגיע עד אליו לשווקים, ולא יצטרך הוא ללכת לשדות ולקטוף את הפירות בעצמו, ועל הנאה זו משלם את כספו. לכאורה דברי החזון איש אשר מקורם בתוספתא, מובנים ומקובלים. ביחוד שהם נותנים גם מענה למצב בו השביעית תחול מהתורה, שלא כמו שאמרו גדולי עולם על היתר מכירה, שחל רק כאשר השמיטה הינה מדרבנן. המתנגדים לפתרון זה סוברים, שנראה מדברי כל הראשונים והאחרונים עד החזון איש, מכך שלא הביאו דין זה להלכה, שכנראה סוברים שלא ניתן להסתמך על פתרון זה. בעוד שהיתר מכירה עומד על יסודות איתנים בדברי הפוסקים לאורך הדורות, למרות שישנם החולקים על יסודות הדין, יש על מי לסמוך, משא"כ באוצר ב"ד. על קושיא זו ענה הרב אריאל, שהסיבה שלא הביאו תוספתא זו להלכה, משום שאין בה כל חידוש הלכתי, אלא הינה כלי ארגוני גרידא, לכן לא הביאו הפוסקים דין זה להלכה לאורך כל הדורות. ע"פ הבנה זו, נראה שמן הראוי שאוצר ב"ד לא יונהג ע"י עמותות פרטיות, אלא מן הראוי שמדינת ישראל ומשרד החקלאות, יהיו בעצמם אוצר ב"ד גדול לכל המדינה. בכך יפתרו בעיות רבות בהתנהלות הארגונית של אוצר ב"ד, כגון תנודתיות במחירים, עקב שינויים בעצה והביקוש כמבואר לקמן, ובנתינת גב כלכלי לחקלאים, שיקבלו את משכורתם בלא קשר כלל למחיר הפירות. כ"כ באופן זה כיוון שמדובר במשרד ממשלתי כל הארגון והלוגיסטיקה של אוצר ב"ד, יתנהל בצורה טובה יותר, הן לציבור הלקוחות והן לחקלאים. כמובן שבראש כלי ארגוני זה, תעמוד וועדת השמיטה של הרבנות הראשית, ע"מ לייעץ בצדדים ההלכתיים. אולם ככלל, כיוון שהינו כלי ארגוני אין מקומו ברבנות הראשית, או בעמותות אלו ואחרות, אלא במשרדי הממשלה. אולם נראה שיש בדברים אלו יסוד הלכתי גדול. קטיפת הפירות אסורה בשביעית, ורק כאשר אינה נעשית "כדרך הקוצרים" אלא בשינוי, היתר התורה לקטוף. הרמב"ם בהסברו לשינוי בקטיף ובקציר, מביא מספר דוגמאות, שעיקרם הינו קטיפה וקצירה בכמות קטנה ולא בסיטונאות. לכאורה הפועלים שהם למעשה החקלאים עצמם באוצר בית הדין, בהחלט קוצרים בשביל הציבור בכמויות גדולות, ומניין לנו ששינוי זה, שהקצירה הינה בשביל הציבור, ולא בשביל החקלאי לצורך מכירת הפירות, נחשב שינוי המתיר את הקצירה בשמיטה, ואינו נחשב כדרך הקוצרים. נראה שכך סוברת התוספתא, אך בהחלט ניתן לראות את אי הבאתה להלכה לאורך כל הדורות, כהתנגדות הפוסקים להבנה, ששינוי זה נחשב כשינוי

לעניין קצירה שלא כדרך הקוצרים. ממילא קשה לומר שכל עניין אוצר בית הדין הינו רק כלי ארגוני. ע"כ חוזרת הקושיא, כיצד ניתן לפסוק דין שאף אחד מן הראשונים לא הביאו להלכה. בנוסף נראה שאחת הבעיות המרכזיות של היתר המכירה, קיימת גם באוצר בי"ד. שהרי נראה לכל שהמחירים באוצר בי"ד, זהים למחירים בשוק הרגיל, וסובלים מתנודות עקב עצה וביקוש. ממילא לא נראה באופן ברור, שאכן התשלום הינו על שכר העבודה, ולא על הפירות. אם כן, גם באוצר בי"ד קיימת הערמה. בפרט שלעיתים רבות הסוחרים לא עומדים בפיתוי, ועל אף האיסור מעלים מחירים למרות התנגדות הרבנים, אשר אומרים להם שהמחיר הינו על הטרחה, ולא על היכול, אך בלא הואיל. אם כן, קשה מאוד לסמוך על היתר זה, באופן שידוע שהשוק לא בנוי מבחינה רוחנית, לפיתויים הכספיים הגדולים העומדים בפניו. ממילא בפתיחת היתר זה לציבור, יש משום ידיעה ברורה שיתבצעו עברות לא מעטות של מסחר בפירות שביעית. אם כן, קשה לראות כיצד ניתן להציע פתרון זה לבעיית השמיטה באופן כוללני. בנוסף פירות הקדושים בקדושת שביעת אסורים בהפסד, וצריך לשמור עליהם בקדושתם. ע"כ ניתן למכור אותם לאנשים יראי שמים בלבד, אשר ניתן לסמוך על כך שלא יבזו פירות השביעית, ולא לציבור הרחב. מכל הסיבות הנ"ל נראה, שגם למצדדים בפתרון בעיית השמיטה ע"י שימוש באוצר בי"ד, כפי שהציע החזון איש, לא נראה פתרון בטוח הנראה לעין של שימוש פתרון זה בראייה כוללנית מערכתית, אלא כניסיון לפתור בצורה מהודרת לשיטתם, את בעיית השמיטה באופן פרטני.

• **נראה שלסיכום סוגיה זו ניתן לומר, שקיימת מחלוקת מהותית בין המצדדים בהיתר המכירה, ורואים בו פתרון ראוי בימנו לבעיית השמיטה במישור הציבורי, לבין המצדדים בפתרון אוצר בית דין. אולם גם לאחרונים ברור, שבמציאות הקיימת ניתן למצוא פתרון מערכתי, רק בדרך של היתר המכירה, בעוד שאוצר בי"ד הינו פתרון לזמנים מאוחרים יותר, אשר תמלא הארץ דעה את ה', וגם אז ישנן קושיות מסוימות גם על דין זה, כשם שישנן חסרונות בהיתר המכירה. על מחלוקת זו ניתן לומר: "אלו ואלו דברי אלוקים חיים", וכל הסומך על אחת מהדעות הללו קדוש יאמר לו. בוודאי שאין לגדף ולהשמיץ את בעל הדעה החולקת, ובכך לעבור על איסורי דאורייתא רבים, בעוד שגם למתנגדים לכל שיטה, עוברים בכך רק על איסור דרבנן של שמיטה בזמן הזה. בפרט שהמשמיצים הינם בד"כ, אינם מבינים דבר וחצי דבר בסוגיה ההלכתית, אלא מונעים מאמירות פופוליסטיות וסטגמטיות, המסתובבות בחלל העולם, אשר דבר אין להם עם תורת ישראל.**